

OKNYOMOZÓ BÜNYÜGYI ÚJSÁGÍRÁS ÉS A RENDŐRSÉG

Mielőtt belemerülnénk az oknyomozó bünyügyi újságírás és a rendőrség kapcsolatába az 1930 és a '40-es években, egy rövid ajánlással kezdem, mint Kondor Vilmos könyveinek „fanatikusa”: *a Budapest noir, a krimisorozat legkorábban megjelent kötete november 2-án a mozivásznon is megtekinthető lesz.*

A bünyügyi regény – mint ahogy a populáris irodalom általában - Magyarországon is nagyon népszerű, már a rendszerváltás előtt is az volt. „*A krimi talán a legszélesebb körben elemzett és szemlészett zsánerműfaj Magyarországon: kiváló elméleti és történeti szövegeket írt róla Bényei Tamás, Kálai Sándor, Miklós Ágnes Kata és Varga Bálint, remek esszéket és kritikákat Babiczky Tibor, Bán Zoltán András, Bánki Éva, Bárány Tibor és Szilágyi Zsófia*”¹. Nemcsak az olvasók körében vált népszerű műfajjá a krimi, hanem az irodalomtörténészek körében is, mint arra Kisantal Tamás nemcsak rámutatott, de igyekezett az okokat is feltárni.² Most nincs mód bemutatni a különbséget bűn(ügyi) regény és krimi között - hogy csak a legegyszerűbb tipologizálást válasszam -, de leegyszerűsítve azt mondhatom, hogy az előbbi a színvonalasabb, ami azt jelenti, hogy a regény többretekű, társadalmi-politikai-közéleti-erkölcsi mondanivalója van és tanulságokat vonhatunk le belőle.³

Magyarországon Kondor Vilmos előtt egy tudományos művet kell megemlíteni, amely áttörést hozott az addig „lenézett” műfaj megítélésében. Ez a debreceni egyetem tanárának, Bényei Tamásnak a könyve, amelynek jelentősége nemcsak tudományos művoltában állt, hanem abban is, hogy egy komoly, elismert irodalomtörténész hirtelen egy korábban el nem ismert és komolyan nem vett műfajjal kezd foglalkozni.⁴ A populáris kultúra „reflektált elemzésének” (bűnregény, krimi, sci-fi stb.) színtere 1999, azaz megjelenése óta a Prae folyóirat, ezen a körön belül pedig H. Nagy Péter írásai.⁵

Akik már elolvasták Kondor egy művét, tudják, hogy krimisorozatainak érdekessége nem csak abban rejlik, hogy bűnügyeket próbál felderíteni, hanem, hogy részletekbe menően ábrázolja az 1930-as, 1940-es, 1950-es évek társadalmi viszonyait, a rendőrség és a sajtó munkáját, mindezt a főváros határain belül. Kondor Vilmosról nem tudjuk, hogy ki valójában, személyazonosságát a mai napig titkolja, de ennek az értékelés szempontjából nincs jelentősége. Egy biztos, egy napjainkban már nemzetközi hírű bűnregény íróról beszélünk. A leghíresebb első kötet, a Budapest noir egy sorozat része, a Bűnös Budapest-ciklus legkorábban megjelent kötete. A regények nemzetközi hírűvé

¹ Szántai Márk: Bolyongás krimiírodalomban. Revizor, a kritikai portál 2017. május 9. Forrás: <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/6588/benyovszky-krisztian-a-morgue-utcatol-a-baker-streetig-es-tovabb/> (Letöltés ideje: 2017.06.18.)

² Kisantal Tamás: Nyomozás a krimi után. Jelenkor. Irodalmi és művészeti folyóirat. 1007-1011. o.

³ Erről írt kitűnő esszét Bán Zoltán András „A pisálkáló villanykörte. Futamok a magyar krimiről” címmel a Kaligram folyóiratba (2015. március).

⁴ Bényei Tamás. Rejtélyes rend: a krimi, a metafizika és a posztmodern. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2000.

⁵ Erre nézve ld. Scheibner Tamás: Átjárások. „Fiatal” értekező próza a kétezres években. Alföld, 2009. december, <http://www.epa.oszk.hu/00000/00002/00136/schn.htm> (Letöltés ideje: 2017.06.18.)

váltak, Lengyelországban, Németországban, Olaszországban, Hollandiában, Franciaországban és már az Egyesült Államokban is olvashatják a krimi regények szerelmesei. Tehát a sorozat a Budapest noir-ral kezdődik (2008), majd követi a Bűnös Budapest (2009), A budapesti kém (2010), Budapest romokban (2011), Budapest novemberben (2012) és végül az első kötetben megjelenő események előzményeit, a főszereplő Gordon Zsigmond előéletét bemutató, Szélhámos Budapest (2016).

A Budapest-cikluson kívül Kondor más, ugyancsak történelmi háttérű bűnregényeire (A koronaőr második tévedése, A másik szárnysegéd, stb.) is érvényes Horváth K. Zsolt megállapítása, mely szerint a Mosonyi utcai „Rendőrség-történeti Múzeum állandó kiállításán is azzal az érdekes tapasztalattal szembesülhet a látogató, hogy a bűn és a bűntény nemegyszer a bulváron keresztül jeleníthető meg leginkább”.⁶

A krimi regény, mint műfaj sokszor nehezen határolható el más műfajokról, ez jellemző Kondor regényeire is, szerepel benne történelem és a szépirodalom műfaji vonásait is megfigyelhetjük. A krimi szó meghatározását amerikai és angol definíciókból határozhatjuk meg. „A krimi tehát egy olyan írás (regény vagy novella), amelyben a főhős logikus nyomozás során kideríti, ki követte el az írás cselekményéül szolgáló bűntettet. A legtöbb krimi ezen felül még egy nagyon fontos követelménynek is eleget tesz: a főhős-rendszerint-sikeres nyomozása által visszabillen az erkölcsi rend azoknak az életében, akikre a bűncselekmény elkövetése hatással volt.”⁷ A korabeli kriminalisztika, mint tudomány is egy összetett és alapos kutatást igényel, de ez jellemző a krimire, mint regényre, amelyhez nem elég ismerni az akkori Budapest bűnügyeit, de még a detektívek feladatával, az akkori nyomozási módszerekkel is tisztában kell lenni. Kondor nagyon sok olyan szakirodalmat használ kötetei megírásához, amelyek a krimiről szólnak. Nem véletlen, hogy Bánki Éva: A bűn nyelvét megtanulni című könyvében külön fejezetet szán Kondor Budapest noir-jának, szerinte az teszi érdekessé a krimijeit, hogy szakít a jelenben zajló, hagyományos bűncselekmény-nyomozás-leleplezés folyamatával és a történetét a múltba helyezi és ezzel egy „féltörténelmi krimi” alkot.⁸

Azt előljáróban leszögezhetjük, hogy Kondor 1.) nem a krimi (populáris műfaj), hanem a bűn(ügyi) regényt újította meg; 2.) amíg nem lépett színre 2008-ban érvényes volt a megállapítás, ami azóta nem: „Már régóta foglalkoztat az a kérdés, vajon miért nincs magyar krimi? Miért csak nagy ritkán született egy-egy olyan regény, amely csupán némi jóindulattal nevezhető e műfajba tartozónak. [...] A századelőtől a második világháborúig tartó időszakban szinte nem is volt olyan műfaj, amelyben ne születtek volna kiváló magyar alkotások. Akkor miért pont a krimi maradt ki ebből a fantasztikus termésből? Miért van az, hogy magádetektívek főszereplésével egyetlen említésre méltó alkotás sem jött létre?... Hol vannak a magyar bűnregények?”⁹

A Budapest noir-t olvasva, kiszakadva a regény sodrásából, gondolkodunk el azon, hogy milyen volt az emberek szemében az akkori rendőr vagy rendőrség. A két világháború között vagyunk, a Horthy-korszakban, amikor a '30-as években bűn, bűnt követett Budapesten. Kondor így ír a könyvében erről: „Gordon Zsigmond Az Est bűnügyi zsurnalisztjaként sokkal jobban ismerte a halál ezer módját, mint szerette volna. Cselédek

⁶ Horváth K. Zsolt: A barbárookra várva. A bűntény ábrázolásának teleológiája... https://www.academia.edu/4792999/A_barbarokra_varva_ (Letöltés ideje: 2017.06.18.)

⁷ Varga Bálint: Nyomozás az első magyar krimi után. Lepipálva (Tanulmányok a krimiről). Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2009. 53. o.

⁸ Bánki Éva: A bűn nyelvét megtanulni. Tanulmányok a kemény krimiről. Napkút Kiadó. Budapest, 2014. 67-71.o.

⁹ Varga Bálint: A magyar krimi hiányáról. Café Babel. Budapest, 2005. 49-50. o.

gyufát isznak, villamos elé vetik magukat, borbélymesterek darabolják fel szeretőjüket, elvált asszonyok vágják fel ereiket borotvával, iparossegédek vetik le magukat a Ferenc József hídról, féltékeny tisztviselők szurkálják agyon feleségüket böllérkéssel, üzletemberek lövik agyon riválisaikat revolverrel – a lehetőségek végtelenek, ugyanakkor nyomasztóan egyformák, hiszen a vége mindig ugyanaz.”¹⁰

A Magyar Királyság rendőrségében is megpróbálták a két világháború között elrejtetni a katonai erőt, amit a trianoni békediktátum szigorúan korlátozott. Az államrendőrség megalakulása még kezdetleges volt, de az elvárások feléjük egyre csak nőttek. Végül egy olyan testület jött létre, amely szakmailag felkészült volt, erkölcsileg megrendíthetetlen és nemzetközi viszonylatban is elismert. Számunkra a detektívek munkája a fontos, ők a végrehajtó állományba tartoztak. Kik lehetnek detektívek? Azok, akik középfokú iskolai végzettséggel rendelkeztek, valamint életkoruk maximum 40 év. 1885 decemberében alakult meg a detektívosztály a belügyminiszter rendeletével feladatuk volt, „*a detektívosztály a budapesti rendőrség kisegítő részét képezi és feladata a főkapitányi hivatal, a kerületi kapitányságokat, a bejelentési hivatal, valamint a tolonckezelő hivatal a közbiztonság és közrend fenntartása érdekében, a figyelő, a megelőző és felfedező tevékenység közvetlen gyakorlása által hathatós erővel támogatni*”. Majd 1919. augusztus 14-én visszaállították a detektívtestületet, mint a bűnügy szolgálat különálló szervezetét. És hogy nincs új a nap alatt, tükrözi, hogy a kábítószer-bűnözés jelenik meg Kondor második kötetében, és az egész történet középpontjában áll. Valójában is 1934-ben alakult meg a Kábítószer-ellenőrző Központi Szerv. A fehér mérget nem csak fogyasztották, de terjesztették is a fővárosban, ez akkoriban egy elég nagy gondot jelentett a detektíveknek, amelyhez ismételtelen szükség volt a zurnalisztákkal való együttműködésre.¹¹

Az újságírók és a rendőrség kapcsolata úgy jelenik meg az első kötetben, hogy a központi bűncselekmény egy utcalány halálra verése, de a történet ott válik igazán érdekessé, amikor kiderül, hogy ez a lány egy jó módú családból származik. És a regény elején már megtudjuk, hogy a rendőrfőnök fiókjában erről a leányról egy meztelen kép hever. A prostitúció világának ábrázolása alkalmas a korabeli társadalom minden rétegének felvillantására is. Lebilincselő, ahogy az összes regény főhőse, Gordon Zsigmond Az *Est* bűnügyi zurnalisztája a gyilkos/gyilkosok után nyomoz. A nyomozását valaki mindig hátráltatni próbálja, és a rendőrség segítségét sem kérheti, mert sejti, hogy valami nem működik helyesen a rendőrség munkájában sem. Plasztikusan jelenik meg a korabeli sajtó-rendőrség kapcsolat, amelyről elmondható, hogy nem volt ellenséges. „*Gordon elővette jegyzetfüzetét, hogy pontosan átnézzé mit is akar megtudni Gellértől. Még hétfőn beszélt a detektívvel telefonon, és akkor kérte meg, hogy segítsen neki némi információval Rónáról.Úgy érezte kötelessége a mindig segítőkész detektív ügyében kideríteni az igazságot.*”¹²

Valójában a rendő- újságíró kapcsolat nem indult az 1870-es években tiszta lappal, ez köszönhető volt az adott kornak is. 1885 végén alakul meg a „nagy kartell” és a „kis kartell”, amelynek lényege volt, hogy az egymással szemben álló felek (sajtó és a rendőrség) munkáját könnyítse az együttműködés céljából. A kartellek ülései során a rendőrök nyújtottak a bűnügyi tudósítók számára hiteles információt egy-egy bűnüggyel kapcsolatban.

¹⁰ Kondor Vilmos: Budapest noir. Agave. Budapest, 2008. 19. o.

¹¹ A Budapesti Rendőrség a 30-as években. (elektronikus elérhetőség: <https://bpdetektiv.obsidianportal.com/wikis/a-budapesti-rendorseg-a-30-as-evekben>) (Letöltés ideje: 2017.06.18.)

¹² Kondor Vilmos: i.m. 13. o.

A Budapest noirban 1936-ban vagyunk, Gömbös Gyula halála után, amikor még a bűnügyi zsurnaliszták szerepe meghatározó volt a sajtó szempontjából; feladatuk a bűnügyek hiteles megírása volt. A viszonyuk a rendőrséggel olyannyira volt közvetlen, hogy kollégaként tekintettek egymásra. Minden zsurnalisztának megvolt a maga kapcsolata a rendőrség berkein belül, ahonnan az információt kapta, majd ez alapján hiteles cikket tudott írni. Ez úgy nézett ki, hogy 1902. január elsején alakul meg a Budapesti Napilapok Rendőri Rovatvezetőinek Szindikátusa, hogy a tudósításokkal kapcsolatos összes kérdésben képviselje a rendőrségnél a sajtót. A magyar rendőrség modernizálódásával párhuzamosan a korabeli újságírás is fejlődésnek indult nyugat-európai mintára. Kiderült, hogy mennyire hasznosak tudnak lenni egymásnak. Ez a magyarázata a Szindikátus felállításának is. Minden a kölcsönös bizalmon alapult, kihasználásról szó sem volt. Ennek a közös munkának az eredménye, a korszak legsikeresebb lapjában mutatkozott meg, ez volt *Az Est*.

Kondor Vilmos legfontosabb forrásai között szerepel a Tábori Kornél író és hírlapíró és Székely Vladimir rendőrfogalmazó „Budapest Százéves Titkai” című könyvsorozat kötetei, *A bűnös Budapest*, *A tolvajnép titkai*, *A csaló Budapest*, *Az erkölcstelen Budapest*. Az 1900-as évek bűnügyi helyzetét mutatják be szerzőpárosként. Akkor szerzőpáros még nem is gondolta, hogy krimi fognak írni, szándékukban sem állt, de ők voltak azok, akik a magyar szociográfiai irodalom és az oknyomozó újságírás alapjait fektették le. Tábori Kornél áruhában járta a budapesti alvilágot, Székely Vladimir pedig a rendőri sajtóirodát vezette két évtizeden keresztül. Írt újságcikkeket a több száz bűnesetről, amivel munkája során találkozott, sokat tett a rendőrség és a sajtó képviselői munkájának összehangolásáért, főkapitányként vonul nyugdíjba, de ez után is igyekezett rádió előadásokkal a rendőrség tekintélyét növelni és az emberek bizalmát növelni a rendőrség felé. Visszaemlékezésében így ír: „Még sehogy sem ment át a köztudatba, hogy a rendőrség és a sajtó egymásra utalt tényezők. Mintha az a felfogás uralkodott volna, hogy a sajtó kiszolgálása inkább egy kellemetlen teher.”¹³

Úgy gondolom, hogy a Tábori és Székely Vladimir kötetekből néhány részlet megmutatja, hogy az akkori Budapest sem volt annyira békés, hogy a detektíveknek ne lett volna munkájuk. A szerencsejáték, a kábítószer, a prostitúció mind megtalálható volt Budapest rejtett kis utcáiban. Indoklásul idézek néhány sort ezekből a kötetekből.

Budapest a korabeli leírásban: „*Budapest, e hirtelen-nőtt nagyváros a XIX. század második felében fejlődött világvárossá, többek között lakossága lélekszámának gyors növekedése által kísérve. E nyilvánvalóan üdvös fejlődés velejárója, hogy a betelepülők hozzák magukkal hagyományaikat, szokásaikat – sajnos a bűnözést illető szokásaikat is. Így azután az immorális viselkedés változatos sokfélesége jelenik meg fővárosunkban. A bűnözés ezen sokfélesége valamint száma az, ami miatt fővárosunkat sokszor „bűnös Budapest” – ként aposztrofálják.*”¹⁴, illetve „*Le kell szállnunk a külvárosok sötét pinceodúiba, a zsivajos éjjeli korcsmákba, s a bűzös tolvajtanyákra; be kell járnunk az éjszaka csöndjében néptelennek látszó utcákat és meg kell vizsgálnunk a rendőrségi fogházak lakóit...*”

Kivetítve a mai korra nagyon hasonló a helyzet, a bűnözés nem hagyott alább csak a jellege és az elkövetések módszerei, eszközei változtak meg. A megélhetési bűnözés abban az időszakban is nagy gondot okozott a rendőrség számára, nincs ez máshogy ma sem. Tapasztalatból is tudom, hogy a megélhetési bűnözés milyen nagymértékben

¹³ A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00034/buzinkay.html> (Letöltés ideje: 2017.06.18.)

¹⁴ Tábori Kornél – Székely Vladimir: *A bűnös Budapest*. Tudáspolg Kiadó, Budapest, 2014. 8. o.

befolyásolja a társadalom rendőrségről kialakított véleményét. Táboriék jól látták a helyzetet: „Nyers ösztön mozgatja a tolvajvilág alakjait. A külvárosi lebujok és bűzös kvártélyodúk milieujéből toborozódnak ők, ahová az elhagyatottság és nyomorúság skáláin át jutottak – nagyrészt önkéntes száműzetéssel – a tisztas társadalomból. A tolvajok nagy kasztja az alsó néprétegek bűnöseiből alakul a nagyváros szemétdombján. Legtöbbjének szennyes a ruhája és a sorsa sokszor nem egyéb, mint az utcán csatangoló, kivert ebé.”¹⁵

Tábori, Kondor második kötetében szereplőként is megjelenik, ahol részletesen beszél a megírt könyveiről, ez nyújt segítséget Gordonnak is a nyomozásban. Tarján Vilmos személye szintén meghatározó a főszereplő, Gordon személyének kialakításában. Gordon Zsigmondhoz hasonlóan, *Az Est* sztárriportere volt, ez által vált Budapest művelődéstörténetének részévé. Nádas Sándor írásait – aki rendőrrporterként dolgozott – ugyancsak felhasználja Kondor.

A fővárosban az egyre növekvő bűncselekményeket nyomozni kellett, de nem volt elég ember, amit a detektívek úgy próbáltak áthidalni, hogy figyelmen kívül hagytak számukra jelentéktelen bűntetteket. Kondor így ír erről: „A környezet. A nyomozó. A hivatalos szabályrendszer, amelyben a nyomozó igyekszik eligazodni. Sok olyan téma és jellegzetesség van, ami nem élne meg magyar környezetben, illetve magyar környezetben is csak bizonyos időkorlátok között élt meg. Most egyelőre hagyjuk az 1945 utáni időszakot, ami egyébként is a magyar krimi halálát jelentette. Maga a bűntény konstans úgy Amerikában, mint Magyarországon. Gyilkosság, emberölés. Valaki meghal. Ki kell nyomozni, ki ölte meg. Ez minden krimi (és nemcsak krimi) sajátja. Viszont amíg Amerikában több nyomozó is lehet, Magyarországon csak nagyon kevés. Amerikában nyomoz a rendőr, nyomoz az FBI-ügynök, nyomoz a magánnyomozó, nyomoz a magánnyomozó-iroda, nyomoz az amatőr, nyomoz az újságíró, nyomoz a gyerek és nyomoz az aggastyán. Magyarországon ezzel szemben (és még egyszer aláhúzom, hogy az 1945-ig terjedő időszakról beszélek) ki nyomozhatott? A rendőr. Vagy a magánnyomozó. Bármennyire is szeretném, nagyon nehezen tudok elképzelni egy Poirot- vagy éppen Nero Wolfe-féle nyomozót magyar közegben. A magyar néplélek sajátja az autoritás szidalmazása – és egyben tisztelete is. Abban a korban hiteltelen lett volna egy magándetektív Pesten, aki mondjuk egy gyilkossági ügyben nyomoz.”¹⁶

Nem vonhatunk párhuzamot az akkori rendőrség és a mai között, ahogy a zsurnaliszták esetében sem. Ma inkább ellentét figyelhető meg közöttük. A mai sajtó feladata lenne a valóságot úgy megírni, hogy semmilyen ferdítést ne közöljön; nem igaz már az a mondás sem, hogy a média „ablak a valóságra”. Nem a tényeket tekintik meghatározónak, hanem hogy a mai társadalom mit preferál leginkább. A média egyszerűsít, és amit közvetít, az lesz az emberek szemében a való világ. Szociológiai szempontból is meghatározó ez a probléma. A rendőrség, a sajtó és a társadalom háromszöge, viszonya, kapcsolata mindig egy „érzékeny” problémakör lesz, mivel a politika mind a három szereplőnél megjelenik, mint mozgatórugó. A társadalom kizárólag a sajtó és a média közvetítésein keresztül kaphat képet a rendőrök munkájáról, kivéve a személyes tapasztalatokat. Ezért tartom fontosnak, ezeknek a témáknak a kutatását. A média-rendőrség viszonyt nagyban befolyásolja a technika folyamatos fejlődése. Egy szakszerűtlen rendőri intézkedés percek alatt a világhálón van, kezdve azzal, hogy a

¹⁵ Uo. 8. o.

¹⁶ Budapest noir. Forrás: <http://www.muut.hu/korabbilapszamok/016/kondor.html> (Letöltés ideje: 2017.07.11.)

mobiltelefon mindenki zsebében ott lapul, amellyel tökéletes videofelvételt is lehet készíteni.

Ha ezt Gordon Zsigmond megélhette volna! Vagy Tábori Kornél és Székely Vladimir! Kondornak sikerült úgy megragadni a bűnügyi tudósításokon és a rendőrség közös munkáján keresztül az akkori korszakot, hogy egy magával ragadó krimi regény sorozatot írt meg. Ha nem lett volna ilyen jó a rendőrök és a zsurnaliszták együttműködése, akkor ezeket a könyveket valószínűleg most nem olvasnánk.

Általános értelemben Carlo Ginzburg klasszikus megállapítása (tanulmánya) interpretálható Kondor más műveire is, nemcsak a Budapest ciklusra. Egy nyomozás emberi tényezői intellektuális értelemben elválaszthatatlanok attól a szellemi környezettől, amely látens módon meghatározza tudományos szakmai-tudományos gondolkodásunkat. Gordon Zsigmond alkalmazza a Freud és Morelli nevéhez köthető módszert, amely az apró részletekre összpontosító következtetések és értelemképzés mellett tör lándzsát. Funkcionalista módon használja az elvétett, spontán jelekből történő okfejtést, amely racionális értelmezések sorozata révén halad előre.¹⁷

¹⁷ Carlo Ginzburg: Nyomok. A jel-paradigma gyökerei. Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem. Kijárat. Budapest, 2010. 13-53. o.